

UDK 327.88 (438:497.5) "1848/1849"
94 (497.5) "1848/1849"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 30. studenog 2007.
Prihvaćeno za tisak: 16. lipnja 2008.

Između Europe i Azije: Hrvati i Mađari u propagandnom ratu 1848./49.*

Arijana Kolak

Hrvatski institut za povijest

Opatička 10

10000 Zagreb

Republika Hrvatska

Koristeći uglavnom novine kao izvor za analizu, autorica je prikazala segment slike o Mađarima i Slavenima (Hrvatima) u javnosti banske Hrvatske 1848./49. On se temelji na onodobnim tumačenjima o porijeklu naroda, tj. na suprotnosti slavenske (europske) i mađarske (azijske) civilizacije, što je u propagandne svrhe iskorišteno u ratu 1848./49.

Ključne riječi: civilizacije, Europa, Azija, Hrvati, Mađari, propaganda, revolucija 1848./49.

1. Uvod

Hrvatsko-mađarski politički sukob, koji korijenje vuče još s kraja 18. st., vrhunac je dostigao u revolucionarnim događajima 1848./49.¹ Glavna pitanja koja su prožimala

* Rad je nastavak istraživanja koje sam započela 2004. za skup *Dies Historiae*, na kojem sam održala predavanje, koje je objavljeno u zborniku radova *Izabrane teme iz Hrvatske povijesti. Zbornik radova sa znanstvenog kolokvija Dies Historiae 2004.-2006.*, Zagreb, 2007., pod naslovom "Sukob civilizacija' - Mađari u hrvatskoj javnosti 1848./49. godine", 71-81.

¹ O hrvatsko-mađarskim odnosima polovicom 19. st. vidi: Jaroslav ŠIDAK, "Hrvatsko-mađarski odnosi u ljeto i ranu jesen 1848.", *Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848-49.*, Zagreb, 1979., 197-248; Petar KORUNIĆ, "Hrvatski nacionalni i politički program 1848/49. godine. Prilog poznavanju porijekla hrvatske nacije i države Hrvatske", *Povijesni prilozi* 11 (1992.), 177-252; Tomislav MARKUS, *Hrvatski politički pokret 1848.-1849. godine: Ustanove, ideje, ciljevi, politička kultura*, Zagreb, 2000.; ISTI, *Slavenski Jug 1848.-1850. godine i hrvatski politički pokret*, Zagreb, 2001., 31-78, 97-145; ISTI, "Korespodencija ban Jelačić - Bansko vijeće 1848.-1850. kao povijesni izvor", *Časopis za suvremenu povijest* 30 (1998.), br. 1, 25-49; ISTI, "Mađarski nacionalizam i hrvatska politika 1848.-1849.", *ČSP* 29 (1997.), br. 1, 41-67; ISTI "Hrvatski politički pokret 1848.-1849. godine: osnovna zbivanja i ideje", *PP* 15 (1996.), 11-58; ISTI, "Publicističko djelovanje Bogoslava Šuleka 1848.-1850. U spomen na 100.-godišnjicu smrti Bogoslava Šuleka", *PP* 14 (1995.), 137-162; Mario JAREB, *Hrvatsko-mađarski odnosi od proljeća do jeseni 1848. godine* (magistarski rad), Zagreb, 1998.

hrvatsko-mađarske odnose i koja su dovela do sukoba bila su političke naravi, a ponajviše su vezana uz jezično pitanje, tj. pitanje uvođenja mađarskog jezika kao službenog na području Kraljevine Ugarske. Od 30-ih godina 19. st., kada se organizira ilirski pokret, i nacionalno pitanje dobiva sve veću važnost. Revolucionarnim pokretom, koji se Monarhijom počeo širiti od ožujka 1848., ionako loši hrvatsko-mađarski odnosi postajali su sve gori, a vrhunac pogoršanja dostigli su u ratnom sukobu koji je izbio u rujnu 1848.

Neposredno prije eskalacije hrvatsko-mađarskog ratnog sukoba, ali i tijekom njega, u hrvatskoj i mađarskoj javnosti² vodile su se žestoke propagandne akcije da bi se za rat, ali i za vlastite političke ciljeve, pridobile domaće pristaše i podrška javnosti drugih europskih zemalja.³ U tu svrhu korištene su predrasude i stereotipi koji su već tada postojali u javnosti banske Hrvatske, ali i neki novi njihovi oblici, koji su u tom razdoblju izgrađivani i oblikovani.⁴ “Načela unutar kojih su se strukturirale predrasude“, a zatim i stigmatizacija Mađara, sastojala su se od poziva na obranu domovine (Hrvatske, Ugarske, Austrije), kralja, slavenstva i europske kulture i civilizacije te od misije obračuna sa “zlom“, tj. s Mađarima i njihovim društvenim, političkim i kulturnim vrijednostima. S obzirom na to da su u razdoblju 1848./49. loši hrvatsko-mađarski odnosi dostigli vrhunac, predrasude i stereotipi tog razdoblja, u kulturološkom su smislu bili “osnova za marginalizaciju“ mađarske kulture. To se postizalo tako da su iz nje izdvajani, prenaplaćavani i iskrivljavani određeni elementi, mađarski jezik, podrijetlo Mađara, njihov “nacionalni karakter“, životni prostor obilježen ponajviše

² Javnost je ovdje shvaćena kao komunikacijsko područje između politički aktivnih pojedinaca koje se aktiviralo putem tijela javnosti od kojih se kao najvažnije pojavljuje tisak. Više u: Arijana KOLAK, “Pojam javnosti u Banskoj Hrvatskoj za revolucije 1848./49.“, *Kraljski Dalmatin – 200 godina zadarskog i hrvatskog novinarstva u europskom kontekstu* (ur. Nada Zgrabljic Rotar), Zadar, 2007., 59-69; O pojmu javnosti u 19. stoljeću vidi i P. KORUNIĆ, “Osnovice građanskog društva u Hrvatskoj za revolucije 1848-49. godine“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 32-33, 1999.-2000., 69-104 (vidi str. 96-99); Vlasta ŠVOGER, “Zagrebačko liberalno novinstvo o slobodi tiska i društvenoj ulozi novina od izbijanja revolucije 1848. do uvođenja neoapsolutizma 1851. godine“, *PP* 30 (2006.), 203-223; ISTA, *Zagrebačko liberalno novinstvo 1848.-1852. i stvaranje moderne Hrvatske*, Zagreb, 2007., 33, 167-175, 453-470; T. MARKUS, “O nekim pitanjima političke kulture u Banskoj Hrvatskoj 1848.-1849. godine“, *PP* 18 (1999.), 89-120 (vidi str. 115-116).

³ Mađari su podršku za svoja nastojana pokušali dobiti i u SAD-u, gdje je za mađarsku revoluciju agitirao neki Breisach rodom iz Ugarske, koji je poslao adresu predsjedniku sjeverno-američke republike, Jamesu K. Polku, moleći ga da prizna revoluciju u Ugarskoj i Ugarsku nezavisnost. Odgovor koji mu je bio poslan bio je u duhu Monroeve doktrine, tj. u duhu tadašnje američke politike nemiješanja u sukobe na europskom kontinentu te je odražavao neutralan stav prema događajima u Monarhiji. A navodno se i u New Yorku nalazio poslanik mađarske vlade, neki grof Vas. Budući da su nastojanja Mađara u SAD-u ostala bez konkretne podrške, hrvatska javnost nije bila zabrinuta zbog njih. *Slavenski Jug* /dalje: *SJ*/, br. 118, 18. 8. 1849., 166. Više o propagandnom djelovanju stvaranjem slike o drugome za vrijeme revolucionarnih 1848./49. godina vidi A. KOLAK, *O Mađarima i mađarskoj politici u javnosti banske Hrvatske 1848.-49.* (magistarski rad), Zagreb, 2006.

⁴ Usp. V. ŠVOGER, “Slika Mađara u hrvatskom liberalnom tisku sredinom 19. stoljeća“, *Croato-hungarica: uz 900 godina hrvatsko-mađarskih povijesnih veza. A horvát-magyar kapcsolatok 900 éve alkalmából* (ur. Milka Jauk-Pinhak, Kiss Gy. Csaba, Nyomárkay István), Zagreb, 2002., 81-93 (vidi str. 82); ISTA, *Zagrebačko liberalno novinstvo 1848.-1852.*, 288-290.

tzv. pustom⁵ i sl., kojima su se Mađari razlikovali, ponajprije od Slavena, ali i drugih europskih naroda. Ti elementi u javnosti banske Hrvatske označeni su kao nešto tuđe, ne toliko nepoznato, koliko njoj neprirodno, čime su automatski bili neprihvatljivi i odbojni. Proces koji je određene predrasude i stereotipe pretvarao u prepoznatljiva obilježja mađarskog naroda odvijao se slanjem sugestivnih informacija o Mađarima, i to uglavnom u novinama, pa će one u ovom radu poslužiti kao glavni izvor za analizu.⁶

Argumenti koje su koristili jedni protiv drugih, Mađari protiv Hrvata i Hrvati protiv Mađara, uglavnom su bile stereotipizirane predodžbe protivnika koje nisu imale temelja u stvarnosti, ali su u atmosferi međusobnih napetosti i izrazito loših odnosa snažno djelovale na "osvještavanje" patriota. Jedan od najzanimljivijih segmenata te argumentacije bile su razlike proizišle, prema tumačenju tadašnje znanosti i javnosti, iz drukčijega civilizacijskoga podrijetla Hrvata i Mađara.

2. Poimanje europske i azijske civilizacije u 19. stoljeću

Pojmovi civilizacije i kulture u 19. stoljeću rabljeni su u svakodnevnom govoru kao sinonimi.⁷ Ono što je pripadalo civiliziranome, kulturnom svijetu nalazilo se u Europi i pripadalo joj je najvećim dijelom.⁸ Ostali dijelovi svijeta, tj. njihovo stanovništvo ocjenjivano je "primitivnim", nerazvijenim i zaostalim, ne samo ekonomsko-politički, nego i biološki.⁹ Zbog toga ono nije moglo postati nositeljem civilizacije/kulture

⁵ Pusta je ravničarsko područje u Mađarskoj koje u romantizmu dobiva status mađarskog simbola slobode kao suprotnost austrijskim alpskim vrhovima. Više vidi Tomás HOFER, "Construction of the 'Folk Cultural Heritage in Hungary' and Rival Version of National Identity", *Hungarians between "East" and "West": National Myths and Symbols* /dalje: *Hungarians between "East" and "West"*, Ed. Tomás Hofer, Budapest, 1994., 27-52 (ovdje 41-42); Ernő KULCSÁR SZABÓ, "Tragovi nerazpoloživog? O spoznajnom doprinosu stereotipa", *Kulturni stereotipi: koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima* (ur. Dubravka Oraić Tolić, Ernő Kulcsár Szabó), Zagreb, 2006., 13-27; Ágnes HANSÁGI, "Iskazi pripadnosti: 'Patriotski govorni čin' i funkcija tvorbe identiteta kod klasika mađarskog romana 19. stoljeća", *Kulturni stereotipi*, 171-179 (ovdje 174-176). Pusta je u radu E. Kucsára Szabóa poslužila kao primjer na kojem je prikazano razotkrivanje stereotipa u spajanju tuđeg i vlastitog. (vidi str. 23-26).

⁶ Kao teorijsku podlogu u ovom odlomku rabila sam rad Renata MATIĆA, "Struktura predrasuda i stigmatizacija", *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 24 (2003.), br. 2, 843-854 (ovdje 843, 846, 847); V. ŠVOGER zaključila je da "... može se reći da su uredništva navedenih listova (zagrebačkih liberalnih, A. K.) i na teorijskoj i na praktičnoj razini bila svjesna kompleksne društvene uloge novina, da su različitim metodama i tehnikama izbora informacija i njihove prezentacije svjesno nastojala utjecati na oblikovanje javnoga mnijenja ...", "Zagrebačko liberalno novinstvo o slobodi tiska i društvenoj ulozi novina", 222.

⁷ U nekim znanstvenim krugovima ti pojmovi rabljeni su kao istoznačnice, a u nekima su se, posebice u njemačkom znanstvenom krugu, razlikovali. Detaljnije vidi u Eduard KALE, *Uvod u znanost o kulturi*, Zagreb, 1977., 38-39.

⁸ Uz Europu, civiliziranim dijelom svijeta označavane su i SAD, a ostali su dijelovi Amerike, posebice njezin južni kontinent, Afrika i Azija, odnosno njihovo stanovništvo, među kojima se prvenstveno misli na novootkrivene plemenske zajednice koje su na tom prostoru živjele kao domorodačko stanovništvo, označavani "primitivnim". E. KALE, *Uvod u znanost o kulturi*, 10, 15-17; Snježana ČOLIĆ, *Kultura i povijest. Socio-kulturno antropološki aspekt hijerarhizacije kulture*, Zagreb, 2002., 17.

⁹ Tijekom 19. st. razvija se biologija unutar koje se proučavalo i podrijetlo i razvoj čovjeka. Prihvaća se evolucionističko tumačenje razvoja čovjeka, što je dalo dodatnu potvrdu i teoriji o kulturnoj evoluciji. E. KALE, *Uvod u znanost o kulturi*, 15.

pa su mu odricana različita prava te se držalo manje vrijednim ljudskim vrstama. Prema tom europocentričnom gledištu, civilizacijom se označavalo najviši stupanj povijesnog razvoja ljudskoga društva, a prema suvremenicima 19. st. taj stupanj doseglo je uglavnom samo europsko društvo i tehnološki i intelektualno.¹⁰ Kriteriji življenja i ponašanja na europskom kontinentu bili su važeće mjerilo za procjenu naprednosti naroda izvaneuropskoga svijeta, a time i vrijednosti njihove civilizacije/kulture.¹¹ Napose se to odnosilo na "orijent", odnosno na područje istočno od Europe. To je područje od kraja 18. st. postajalo sve zanimljivije Europljanima, posebice u provođenju kolonijalne politike pojedinih država. Da bi zapadna kolonijalna politika na istoku bila što lakše i uspješnije provedena, bilo je potrebno upoznati običaje i kulturu orijentalaca i postaviti se prema njoj pa Orijent postaje: "(...) jedna od njezinih (europskih, A. K.) najprodubljenijih i najpovratnijih predodžaba o Drugome. (...) Orijent je pomogao da se Europa (ili Zapad) odredi kao njegova oprečna slika, zamisao, oprečna osobnost i oprečno iskustvo".¹² Tako je i odnos između istoka i zapada, Azije i Europe postao odnos: "(...) moći, odnos dominacije, odnos različitih stupnjeva složene hegemonije (...)";¹³ s prevagom snage na europskoj strani. Osnivanje znanosti o orijentu, tzv. orijentalizma o tome najbolje svjedoči.¹⁴ Znanja o "Orijentu" koja su orijentalisti skupljali, analizirali i interpretirali, prilagođavajući ih europskom poimanju Istoka te ih prenosili svojim suvremenicima, odražavala su moć Europe nad Azijom pa se može zaključiti da je uistinu: "(...) glavna sastavnica europske kulture (...) ideja o europskom identitetu kao nadmoćnijem u usporedbi sa svim neeuropskim narodima i kulturama. Tu je još i dodatna hegemonija - hegemonija europskih ideja o Orijentu koje uporno ponavljaju priču o europskoj nadmoći nad orijentalnom zaostalosti (...)."¹⁵

S europskim suvremenim znanstvenim kretanjima na području istraživanja Istoka i razmišljanja o njemu bila je upoznata i javnost banske Hrvatske.¹⁶ O tome sve-

¹⁰ U drugoj polovici 18. st. javljaju se različite razvojne sheme ljudskoga društva, a jedna od njih jest i podjela povijesti civiliziranoga društva na divljaštvo, barbarstvo i civilizaciju, koja će dobiti najviše pozornosti u interpretaciji ljudskoga društva sve do dr. pol. 19. st., E. KALE, *Uvod u znanost o kulturi*, 13-14; O pojmu civilizacije više S. ČOLIĆ, *Kultura i povijest*, 14-20.

¹¹ E. KALE, *Uvod u znanost o kulturi*, 24-25.

¹² Edward W. SAID, *Orijentalizam*, Zagreb, 1999., 8.

¹³ *Isto*, 12.

¹⁴ Vidi više u E. W. SAID, *Orijentalizam*, gdje se autor bavi akademskim pojmom orijentalizma, odnosno orijentalizmom kao znanošću, koja se pojavljuje krajem 18. stoljeća, a snažnije se razvija tijekom 19. stoljeća. Orijentalizam, odnosno orijentalisti kao predstavnici orijentalizma, proučavali su istok, njegovu povijest i kulturu, ali su, tijekom 19. st., ta svoja znanja prilagođavali Zapadu: "pročišćujući ga (znanje o Orijentu, A. K.) regulacijskim kodovima, klasifikacijama, primjercima, časopisima, rječnicima, gramatikama, komentarima, izdanjima, prijevodima, a sve to zajedno tvori simulakrum Orijenta i reproducira ga materijalno na Zapadu, za Zapad.", 217, zapravo je orijentalizam predstavljao sustav europskog ili zapadnog znanja o Orijentu, a temeljio se na opreci napredan/nazadan; 257, 268.

¹⁵ *Isto*, 14.

¹⁶ Za vrijeme apsolutizma Franje I (1815.-1825.), uz glazbu, bilo je dopušteno proučavati i orijentalne jezike, što svjedoči da je znanstveni milje Austrijskog Carstva bio ne samo upoznat s dostignućima onovremene lingvistike, nego da je i sudjelovao u njima. A kao dio Austrijskog Carstva i obrazovaniji dio javnosti banske Hrvatske bio je upoznat s tim znanstvenim spoznajama. Na hrvatske intelektualce

doći pokušaj da se na suprotnosti Istok-Zapad, Azija-Europa za vrijeme revolucije 1848./49. još snažnije potenciraju razlike između Mađara i Hrvata i da se tako na temelju moći i dominacije (u kulturnom i biološkom smislu) ospori pravo Mađara na prevlast u ugarskom dijelu Austrijskoga Carstva, da se pridobiju domaće pristaše i podrška drugih europskih zemalja za ostvarenje vlastitih političkih ciljeva te da se dobije podrška za rat.¹⁷

Glavni akteri u javnom životu banske Hrvatske bili su obrazovani pojedinci¹⁸ koji su, studirajući na raznim europskim sveučilištima (uglavnom unutar Monarhije), bili upoznati sa suvremenim kretanjima u znanosti (biologiji, lingvistici, antropologiji, povijesti i dr.) i koji su te nove "spoznaje" primijenili u propagandnom ratu 1848./49. To se najbolje vidi na primjeru borbe za ravnopravnosti svih naroda Carstva, prihvaćanje koje je javnost banske Hrvatske zahtijevala i od Mađara, tražeći da svi narodi, napose slavenski, budu u svojim pravima jednaki s Mađarima. Da bi dokazala da Mađari nemaju pravo, ni povijesno ni pravno, a ni prema svojim biološkim i civilizacijskim karakteristikama, postati vodeći narod u ugarskom dijelu Carstva, javnost banske Hrvatske iskoristila je općeprihvaćena europocentrična stajališta u objašnjenju odnosa snaga i u skladu s tim prava vladavine na području Ugarske, temeljeći ih upravo na odnosu Zapad-Istok, Europa-Azija.¹⁹ No, iako se općenito smatralo da orijentalce, jer su pripadnici podređene rase, treba podrediti,²⁰ javnost banske Hrvat-

utjecalo je i razmišljanje L. Štúra, slovačkoga političara, ideologa i publicista: "Slijedeći filozofiju povijesti njemačkog filozofa G. W. F. Hegela, Štúr razlikuje Indoeuropljane i Semite kao povijesne, a Azijate kao nepovijesne narode. (...) Štúr vjeruje kako je samo povijesnim narodima osigurana budućnost (...). (...) po njegovoj klasifikaciji Mađari, (...) (bi) bili osuđeni kao nepovijesni azijski narod. Takva implicitna osuda bila je prihvatljiva i hrvatskim nacionalistima oko *Kola*, jer su i oni osjećali izraziti animozitet prema velikomađarskoj politici.", T. MARKUS, "Kolo' 1842.-1853. kao povijesni izvor", *Kolo Matice hrvatske*, 4 (152) (1994.), br. 7/8, 728-744 (ovdje 731-732).

¹⁷ "U multietničkoj Habsburškoj Monarhiji liberalno je shvaćanje naciju držalo takvom povijesnom tvorevinom čiji razvoj i dostignuta pozicija vlasti su, u krajnjoj liniji, rezultat zakonitosti darwinističkog evolucionizma, a buduća sudbina pak posljedica ishoda borbe za opstanak koji proizlazi iz utrke naroda.", Imre RESS, "Mađarska i hrvatska interpretacija nacionalnog poziva u drugoj polovici 19. st. (stajalište Benjamina Kállayja i Franje Račkog)", *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102.-1918.: zbornik radova* (dalje: *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102.-1918.*) (ur. Milan Kruhek), Zagreb, 2004., 303-311 (ovdje 303).

¹⁸ Bogoslav Šulek npr. pohađao je evangelički licej u Požunu (danas Bratislava), Gaj se školovao u Grazu, Pešti i Leipzigu, Josip Praus u Brnu, a Imbro Ignjatijević Tkalac u Beču, Berlinu, Parizu, Rimu, Münchenu i Heidelbergu. Više o školovanju hrvatskih intelektualaca izvan banske Hrvatske, napose onih koji su bili aktivni u događajima 1848./49., i utjecaju ideja koje su donijeli iz inozemstva vidi u: V. ŠVOGER, "Zur gesellschaftlichen Rolle der Peregrinatio Academica in Banalkratien um die Mitte des 19. Jahrhunderts – Beispiel des Kreises um die Zagreber liberale Presse", *PP* 26(2007)/32, 259-281; Osim na europskim sveučilištima, pojedinci su nova dostignuća u svim područjima znanosti upoznivali i u domovini, i to iz različitih knjiga koje su u Monarhiju stizale krijumčarenjem preko pojedinih knjižara. V. Imbro TKALAC, *Uspomene iz Hrvatske (1749.-1823. 1824-1843.)*, Zagreb, 1945., 155.

¹⁹ Već 30-ih i početkom 40-ih godina 19. st. takve tvrdnje iznosili su ilirci, držeći da mađarska kultura nije superiornija u odnosu na slavensku, nego da je niže vrijedna, barbarska. Dinko ŠOKČEVIĆ, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata: kako se u pogledu preko Drave mijenjala slika drugoga*, Zagreb, 2006., 51, 55.

²⁰ Teze o orijentalnoj zaostalosti, inferiornosti, degeneriranosti i nejednakosti u odnosu na Zapad, povezane naravno s idejama o biološkoj osnovi rasne nejednakosti, povlačile su zaključke da napredne rase (europska, arijska) imaju i napredne kulture i napredno društvo te da time dobivaju pravo "pomoći" unaprijeđenju zaostalih naroda, kultura odnosno društava. E. W. SAID, *Orijentalizam*, 267, 268; S. ČOLIĆ, *Kultura i povijest*, 36.

ske, zbog trenutnih lokalnih odnosa moći, nije išla toliko daleko u svojim stajalištima prema Mađarima. Tako je bilo zato što su se Mađari u stvarnosti nalazili u mnogo povoljnijem političkom položaju od banske Hrvatske.²¹ Ideja o zaostalosti orijentalaca zato se nije mogla iskoristiti da se ostvari politička prednost pred Mađarima, nego jedino da se ospori mađarska nacionalna ideja i da se novonastala situacija okrene u vlastitu korist, tj. da se iz položaja podređenih dođe u položaj ravnopravnih i tako osigura pravo participacije u vlasti. Pozivanjem na ravnopravnost naroda javnost banske Hrvatske htjela je pokazati i svoju suvremenost i pripadnost europskoj civilizaciji.

Ipak, stajalište koje je u 19. st. prevladavalo na Zapadu da se Orijent proučava s gledišta dominacije Zapada, a banska Hrvatska, kao što sam već napomenula, smatrala se sastavnim dijelom Europe i europske civilizacije,²² razvojem revolucije 1848./49., odnosno zaoštavanjem hrvatsko-mađarskih političkih odnosa, sve je izraženije u stavovima iskazanim u javnosti banske Hrvatske. No, i ta stajališta, koja su se usko vezala uz Mađare kao istočnjake, nisu se održala, jer je svijest o mađarskoj pripadnosti europskom političko-kulturnom krugu nedvojbeno postojala.²³

3. Budućnosti u prošlosti – podrijetlo kao element u izgradnji nacionalnog identiteta

Razvoj nacionalnih ideja od kraja 18. i tijekom 19. st. imao je snažan utjecaj na traženje korijena pojedinih naroda, njihova podrijetla, pradomovine te elemenata prepoznavanja i identifikacije u vlastitoj kulturi s pretpostavljenim precima, što je vodilo oblikovanju njihova narodnog/nacionalnog identiteta.²⁴

I na području srednje i istočne Europe pojedini narodi tragali su za vlastitom prošlošću pa su se nerijetko identificirali kao potomci biblijskih likova²⁵ i naroda te naroda koji su u davnim vremenima obitavali na području na kojem oni žive. Najčešće su se

²¹ T. MARKUS, "O nekim pitanjima političke kulture", "Njezin (hrvatske političke javnosti, A. K.) pretežno obrambeni karakter kao i zagovaranje ravnopravnosti i solidarnosti austrijskih, posebno slavenskih i južnoslavenskih naroda, nisu bili izraz načelne orijentacije, nego posljedica tadašnjih društvenih i političkih okolnosti", 108.

²² O poimanju istočne Europe, u koju je zapadna Europa ubrajala i slavenske zemlje Austrijskog Carstva, a u 18. st. tu je pripadala i Mađarska, odnosno čitav ugarski dio Monarhije, vidi Larry WOLFF, *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*, Stanford, 1994.

²³ "Austria je stiecište – ili da tako reknem, - sabor svih znatnih narodah europejskih. Ovdie se stiču – kao da bi u vèrsak i čvor – sva plemena pokoljenja europejskog, pa da još bude šarenia ova smiesia, - utisnulo se i priljubilo joj se je jedno pleme aziatsko, - a s tim živalj aziatski, tudji.", Pleševići (tj. Maksimilijan Prica), "Austria u godini 1848.", *SJ*, br. 13, 30. 1. 1849., 49.

²⁴ O hrvatskom nacionalnom identitetu v. Petar KORUNIĆ, "Nacija i nacionalni identitet: uz porijeklo i integraciju hrvatske nacije", *Historijski zbornik* 55, 2002., 65-112; ISTI, *Rasprava o izgradnji moderne hrvatske nacije: Nacija i nacionalni identitet*, Slavonski Brod, 2006.

²⁵ Sve do polovice 19. Stoljeća, kad je konačno prihvaćen evolucionistički pristup u tumačenju razvoja čovjeka, prevladavalo je mišljenje prema kojem su se izumrle vrste živih bića (npr. okamine životinja) stavljale u vrijeme biblijskog potopa, tj. to su bile one vrste što nisu stale u Noinu arku. Čovjekova starost također se određivala od vremena biblijskog potopa. E. KALE, *Uvod u znanost o kulturi*, 19-21.

identificirali kao neposredni rođaci Skita,²⁶ Sarmata, Rimljana, Huna, Ilira.²⁷ Slijedom toga počinju si pripisivati određene osobine koje su ih razlikovale od drugih naroda. U vrijeme “buđenja” nacionalne svijesti i izgradnje nacionalnog identiteta te žestokih borbi među narodima, napose u revoluciji 1848./49., karakterizacija i stereotipizacija pojedinih naroda dobivaju politički sadržaj i postaju čimbenici stvaranja atmosfere isključivosti i netrpeljivosti.²⁸ No, unatoč tome što su uz određeno podrijetlo išle i određene karakteristike, idejama o podrijetlu naroda (koje su se vezale uz tvrdnje da su preci pojedinih naroda Iliri ili Huni i sl.), ponajprije se nastojala dokazati autohtonost na određenom teritoriju i time pravo naseljavanja tog područja i vladanja njime, tj. pravo da ga se uključi u određenu nacionalnu državu.²⁹

Budući da se narodni/nacionalni identitet izgrađivao na opreci prema “drugima”, obično prema najbližim susjedima s kojima su u određenom trenutku međusobni odnosi bili najintenzivniji, hrvatski nacionalni identitet tijekom prve polovice 19. st. izgrađivan je prvenstveno u opreci prema Mađarima. Iz tih opreka razvili su se u javnosti banske Hrvatske različiti autostereotipi i heterostereotipi.³⁰

3.1. Temelji mađarske i hrvatske nacionalne ideje

Mađari su svoj nacionalni identitet gradili ponajviše u suprotnosti prema Austrijancima i vladajućoj dinastiji, Habsburgovcima. Krajem 18. st., nakon sloma centralističko–apsolutističkih nastojanja Josipa II., a kao reakcije na njih, naglo se počela razvijati mađarska nacionalna ideja. Niže plemstvo, nastojeći sačuvati svoje povlastice i prava te što veću nezavisnost u odnosu na visoko plemstvo i vladara, usporedo s razvojem ideje o naciji počelo je tragati za korijenima mađarskog naroda³¹ te se više počelo okretati istoku kao izvoru iz kojeg su crpljeni elementi za izgradnju naci-

²⁶ Mađari su već u srednjem vijeku u zapadnoj Europi bili izjednačeni s Hunima, no u vrijeme turskih osvajanja slika o njima mijenja se i oni dobivaju epite “predzida”, “štita” ili “tvrđave” kršćanstva. No u hrvatskoj ranonovovjekovnoj književnosti, pojedini autori povezivali su negativne osobine Mađara s njihovim azijskim (skitskim) podrijetlom. Davor DUKIĆ, “Ugrofilstvo u hrvatskoj književnosti rano-ga novovjekovlja”, *Kulturni stereotipi*, 93-111 (ovdje 97-98).

²⁷ Arnold SUPPAN, “Einleitung. Identität und Stereotypen in multiethnischen europäischen Regionen“, *Das Bild vom Anderen* (hg. Valeria Heuberger, Arnold Suppan, Elisabeth Vyslonzil), Frankfurt am Main, 1998., 9-20 (ovdje 14).

²⁸ Wolfgang HÖPKEN, “Ethnische Stereotype in Südosteuropa. Anmerkungen zu Charakter, Funktion und Entstehungsbedingungen.“, *Das Bild des Andern in Siebenbürgen. Stereotype in einer multiethnischen Region* (hg. von Konrad Gündisch, Wolfgang Höpken, Michael Markel), Köln-Weimar-Wien, 1998., 7-31 (ovdje 18-19).

²⁹ A. SUPPAN, “Identität und Stereotypen“, 13-14.

³⁰ Vidi D. ŠOKČEVIĆ, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*; ISTI, “Slika drugoga. Promjene u predodžbi koju su Hrvati stvarali o Mađarima u 19. stoljeću“, *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102.-1918.*, 223-228; ISTI, “Slika Mađara u Hrvata i Hrvata u Mađara 1848. godine“, *Hrvatska 1848. i 1849. godine: Zbornik radova /dalje: Hrvatska 1848. i 1849. godine/* (ur. Mirko Valentić), Zagreb, 2001., 315-330; V. ŠVOGER, “Slika Mađara u Hrvatskom liberalnom tisku sredinom 19. stoljeća“, 81-93; A. KOLAK, *O Mađarima i mađarskoj politici*.

³¹ Katalin SINKÓ, “Árpád versus Saint István. Competing Heroes and Competing Interests in the Figurative Representation of Hungarian History“, *Hungarians between “East“ and “West“*, 9-26 (ovdje 15).

onalnog identiteta. Povijesni likovi vezani uz istok, poput Atile, vođe Huna, postaju sve aktualniji, a teorija o hunskom podrijetlu Mađara, koja je postojala još u srednjem vijeku, ponovno je oživjela. Na temelju hunsko-mađarske teorije niže plemstvo temeljilo je mađarsko, odnosno svoje pravo vladanja ugarskim područjem, jer je u njegovoj tradiciji sačuvana legenda o tome da su im izravni preci bili drevni ratnici koji su osvojili Ugarsku i utemeljili državu.³² Tom teorijom htio se naglasiti legitimitet mađarske vlasti na području nekadašnje Ugarske, ali i osporiti pravo Habsburgovaca na vladanje tim područjem. Prema njoj Arpad je provalio u zemlju koju je nekoć osvojio njegov legendarni predak Atila. Veza s Atilom davala mu je zakonito pravo na spomenutu zemlju, iz čega je proizašlo prihvaćanje Atile kao pretka Mađara. To je trebalo legalizirati ne samo pravo na to područje, nego i ideju da samo Mađari, na temelju povijesnoga prava, imaju pravo vladati njime. Uz to, Mađari su se smatrali vodećim narodom na području Ugarske.³³

Paralelno s isticanjem Atile kao pretka Mađara raskida se s dotadašnjom tradicijom koja je isticala Sv. Stjepana kao utemeljitelja države, a na temelju koje su se Habsburgovci, kruneci se krunom Sv. Stjepana, smatrali njegovim legitimnim nasljednicima. Da bi se osporilo pravo Habsburgovaca na vlast u Ugarskoj i kruna Sv. Stjepana izgubila je na značenju.³⁴ Pojedini povjesničari razvili su nove teorije prema kojima Sv. Stjepan nije morao biti okrunjen krunom koju mu je poslao papa Silvestar, jer je postojala kruna kojom je bio krunjen Arpad, a koju je baštiniio od Atile.³⁵

To "novo pisanje povijesti" bilo je i rezultat otpora nižega protestantskoga plemstva prema katoličkim habsburškim vladarima.³⁶

³² Na temelju te tradicije niže plemstvo posjedovalo je i druga prava, npr. pravo vladanja nad neplemićima, pravo izbora vladara i pravo da se odupru kralju u slučaju da postupa protuzakonito. Ideja o istočnjačkim karakteristikama i vrijednostima koju je zastupalo niže protestantsko plemstvo proširena je među seljački sloj nešto kasnije, kada se u procesu modernizacije i drugi društveni slojevi počinju aktivno uključivati u politički i društveni život. T. HOFER, "Construction of the 'Folk Cultural Heritage in Hungary'", 41.

³³ K. SINKÓ, "Árpád versus Saint István", 14-17. Mađari su se kao i većina naroda srednje Europe u svojim nacionalnim zahtjevima oslanjali i na prirodno i na povijesno pravo. Zbog različitih polazišta u tumačenju prirodnog prava Hrvati i Mađari dospjeli su u sukob koji je u razdoblju revolucije 1848./49. bio nepremostivi jaz, zbog kojeg se nije moglo postići kompromisno rješenje u novonastaloj situaciji. I povijesno pravo bilo je uzrok nesuglasica. Iako su oba naroda priznavala povijesno pravo i pozivala se na njega u oblikovanju svog narodnog/nacionalnog identiteta, problem u vezi s njim javio se oko prava teritorijalne nadležnosti, a ponajviše oko prava nadležnosti nad Slavonijom, Međimurjem i Rijekom. Više vidi: Imre RESS, "Uzroci mađarsko-hrvatskog sukoba 1848. godine", *Hrvatska 1848. i 1849.*, 101-109.

³⁴ O značenju krune Sv. Stjepana, tj. o vremenu kada ona počinje određivati legitimitet vlasti vidi rad Zrinke PEŠORDE, "Kruna, kralj i grad: odnos Dubrovnika prema ugarskoj kruni i vladaru na početku protudvorskog pokreta", *PP 23(2004)/26*, 19-37.

³⁵ K. SINKÓ, "Árpád versus Saint István", 16.

³⁶ Isto, 16. Tomas Hofer u već spominjanom radu donio je dvije tablice, u kojima se nalaze karakteristike i simboli koji su u mađarskoj javnosti stajali uz pojam istok i oni koji su stajali uz pojam zapada. Uz istok se vežu simboli kao što su niže plemstvo, kalvinisti, ljudi istočno od rijeke Tise, Transilvanija, Arpad, Kuruci, Kossuth i dr., a uz zapad kler i aristokracija stranoga podrijetla, katolici, ljudi koji žive zapadno od Dunava, Sv. Stjepan i dr. Karakteristike, koje su u vrijeme romantizma i izgradnje nacionalnog identiteta smatrane pozitivnima, kao što su npr. zajedništvo i tradicionalizam, te vrline koje njeguje niže

Teoriju o Mađarima kao narodu azijskoga podrijetla,³⁷ kao nasljednicima Huna i Avara, prihvatili su i drugi europski narodi,³⁸ a kao najočitiiji dokaz te teorije poslužio je mađarski jezik. On pripada najistočnijoj, ugarskoj grani ugro-finskih jezika,³⁹ a u "moru" germanskih, romanskih i slavenskih jezika, uistinu je, i danas, usamljeni otok. S obzirom da Mađari već oko 1780. g. sve više prihvaćaju mađarski jezik u javnoj uporabi i književnosti, on će postati jedan od glavnih elemenata identifikacije, u skladu s Herderovom idejom o jeziku kao odrazu duha naroda, pa i najsnažnije sredstvo mađarizacije, zbog čega je izbio i sukob između Mađara i Hrvata, koji je svoju uvertiru imao na Saboru 1790. g., a vrhunac u revolucionarnoj godini 1848./49.

S obzirom da je područje Ugarske naseljavao velik broj slavenskih naroda, Mađari su svoj nacionalni identitet morali graditi i u odnosu prema Slavenima, napose prema Hrvatima, koji su se za postizanje vlastitih nacionalnih ciljeva mogli pozivati na prirodno, ali i na povijesno pravo jer su još od srednjega vijeka imali vlastitu državnost.⁴⁰

plemstvo, npr. ponos, čast, sposobnost stvaranja vlastite države, ratnička hrabrost također su vezane uz istok. A uz zapad se vežu potpuno suprotne karakteristike, koje ipak nisu označene potpuno negativno, a to su racionalizam, individualizam hladnoća, modernizacija, građanske vrijednosti, kao disciplina, štedljivost, industrijalizacija. Tijekom 19. st. u mađarskoj javnosti i politici sukob između istočne i zapadne tradicije i kulture i pokušaj njihove pomirbe bili su snažni. Vidi T. HOFER, "Construction of the 'Folk Cultural Heritage in Hungary'", 41, 42.

³⁷ "(...) da u Magjarah viere neima. O istini ovih riečih se je mogo svaki osviedočiti, koj je bez strasti motrio sva dielovanja plemena ovog aziatskog, od došastja njihovog u Panoniu slavensku, tja do Košuth-Batjanovog ministerija.", *SJ*, br. 9, 25. 8. 1848., 33; "ali šta ćete, tako su Magjari radili kad su se doselili u slavensku Panoniu poludivji u medjedinu obučeni: tako rade dan danas, gdi jih vidimo kao englezke gentleman-e u kvekerih i frakih. Prevara onda, prevara sada, i za njih neima lieka do vieka. Za to hajd na njih, i opet hajd na njih!" *Isto*, 35.

³⁸ Austrijski povjesničar J. F. Schneller u svom djelu "Die Geschichte Ungarns" (Povijest Ugarske) iz 1829. ovako izvodi podrijetlo Mađara: "(...) der Magyaren oder Hunnugaren anzurufen, welche an der untern Donau herumschwärmten, als Stammverwandte der Avaren sowohl als Hunnen sich betrachteten, und ein Erbrecht auf Hunnivarren ansprachen. (...) Die Magyaren, welche von den ältesten ihrer Geschichtschreiber auch Hunnugaren, Hungaren, Ungarn, Ugren und mit andern ähnlichen barbarischen Lauten banannt werden, stammten wahrscheinlich aus den Gegenden des Altaj's. Die einen beschreiben sie als Vorläufer der Türken, die anderen als Ueberreste der Hunnen, die dritten als Stammverwandete der Finnen (...). Wie diese Fischer-, Jäger-, Hirten- und Reiter-Nation zuerst in den rauhen Norden Asiens hinaufgedrückt, und später aus dem rauhen Norden in den Süden Asiens hinabgeschleudert wurde, wissen wir nicht." "(...) pozvati Mađare ili Hune, koji su se skupljali na donjem Dunavu, smatrali su se plemenskim rođacima Avara kao i Huna i zahtijevaju nasljedno pravo na temelju hunivarstva. (...) Mađari koje su njihovi najstariji povjesničari nazivali Hunugari, Hungari, Ungari, Ugri i drugim sličnim barabaskim nazivima, potjecali su vjerojatno iz okolice Altaja. Neki ih opisuju kao preteče Turaka, drugi kao ostatak Huna, treći kao plemenske rodake Finaca (...). Kako je taj narod ribara, lovaca, pastira i konjanika najprije potisnut na surovi sjever Azije, a kasnije sa surovog sjevera odguran na jug Azije, ne znamo.), 37-38.

³⁹ Znanosti o jeziku razvija se upravo u 19. st. Ona je također potkrepljivala teorije o istočnom, azijskom podrijetlu Mađara. Usp. E. KALE, *Uvod u znanost o kulturi*, 21.

⁴⁰ Više o prirodnom i povijesnom pravu P. KORUNIĆ, *Jugoslavizam i federalizam u hrvatskom nacionalnom preporodu 1835-1875: studija o političkoj teoriji i ideologiji*, Zagreb, 1989., 56-66.

Na području banske Hrvatske u prvoj polovici 19. st. bila je prihvaćena ideja o podrijetlu Slavena s Balkanskog poluotoka, o autohtonosti Južnih Slavena na tom području i o slavenstvu starih Ilira, a zastupale su je i pristaše ilirskoga pokreta. Ljudevit je Gaj primjerice smatrao antičke Ilire Slavenima i zastupao je teoriju o dvostrukoj seobi, prema kojoj su se Slaveni–Iliri u vrijeme ratova s Rimljanima raselili, a zatim se, za seobe naroda, vratili u pradomovinu.⁴¹ No, iako je već 1848. godine Gaj znao da Južni Slaveni nisu preci antičkih Ilira, ideja o dvostrukoj seobi u revolucionarnim događajima 1848./49. iskorištena je u propagandne svrhe.⁴² Na taj način želio se pokazati povijesni kontinuitet Hrvata na području koje su naseljavali, njihova individualnost i pravo na to područje te suprotstaviti hrvatsku (ilirsku-južnoslavensku) nacionalnu ideju mađarskoj nacionalnoj ideji. Za revolucije 1848./49. idejom o slavenskoj autohtonosti na Balkanu naglašavala se vrijednost ilirske-hrvatske kulture i tradicije te pripadnost europskom civilizacijskom krugu. To je u sebi sadržavalo pozitivne konotacije pa je slika o “sebi” kao dobrom, naprednom i nadmoćnom suprotstavljena slici o “drugome”, Mađarima, kao lošim, zaostalim i inferiornim duhovno, društveno i politički. Isticanjem vrijednosti vlastite kulture još se više naglašavala bezvrijednost “one druge”, mađarske azijske, divljačke kulture i nadmoć nad njom. Svrha tog propagandnog rata bila je osporavanje prava Mađara, pred domaćom i stranom javnošću, da politički dominiraju ugarskim dijelom Austrijskoga Carstva.

4. “Civilizacijski sukob” – “okvir za mržnju“

4.1. Azijsko podrijetlo Mađara u javnosti banske Hrvatske

Dakle, među svim suprotnostima između Mađara i Hrvata, u vrijeme revolucionarnih kretanja 1848./49., pojavio se u javnosti banske Hrvatske i “civilizacijski sukob” na zamišljenoj, fiktivnoj osnovi. On je bio dio propagandnog rata koji je vođen na stranicama hrvatskih listova (*Narodne novine*⁴³, *Saborske novine*,⁴⁴ *Slavenski jug*,⁴⁵ *Südslawische Zeitung*⁴⁶ i *Agramer Zeitung*⁴⁷), koji je svoje temelje imao upravo u teorijama o podrijetlu tih dvaju naroda, a bio je vezan uz pitanje prava pojedinih naroda

⁴¹ Više vidi: Nikša STANČIĆ, *Gajevo “Još Horvatska ni propala” iz 1832-33. Ideologija Ljudevita Gaja u pripremnom razdoblju hrvatskog narodnog preporoda*, Zagreb, 1989., 109-112; Jaroslav ŠIDAK, “Jugoslavenska ideja u ilirskom pokretu”, *Studije iz hrvatske povijesti XIX. stoljeća*, Zagreb, 1973., 113.-124 (ovdje 115).

⁴² T. MARKUS, *Hrvatski politički pokret 1848.-1849. godine*, 47.

⁴³ Josip HORVAT, *Povijest novinstva Hrvatske*, Zagreb, 1962., 95-138.

⁴⁴ O Saborskim novinama v. T. MARKUS, “Saborske novine (6. VI.-29. VII. 1848.)”, *Kolo Matice hrvatske*, 4 (152) (1994.), br. 5/6, 471-485; V. ŠVOGER, *Zagrebačko liberalno novinstvo 1848.-1852.*; Josip HORVAT, *n. dj.*, 158-160.

⁴⁵ O Slavenskom jugu vidi T. MARKUS, *Slavenski jug 1848.-1850. godine i hrvatski politički pokret*, Zagreb, 2001.; V. ŠVOGER, *Zagrebačko liberalno novinstvo 1848.-1852.*; J. HORVAT, *n. dj.*, 160-166, 169-170.

⁴⁶ V. ŠVOGER, *Südslawische Zeitung: 1849.-1852.: organ nove epohe kod Južnih Slavena*, Zagreb, 2002.; ISTA, *Zagrebačko liberalno novinstvo 1848.-1852.*; J. HORVAT, *n. dj.*, 170-172.

⁴⁷ J. HORVAT, *n. dj.*, 76-80.

koji su živjeli u Ugarskoj. On nije bio stalno izražen, ali stalno je postojao. Snažnije se očituje neposredno prije izbijanja ratnog sukoba s Mađarima, no postojao je i tijekom rata, iako je tada više pažnje pridavano konkretnom sukobu, a ovaj drugi, "civilizacijski" sukob, potisnut je u drugi plan.

Stavljajući Mađare u azijski civilizacijski krug, u hrvatskoj javnosti nastojala se stvoriti što lošija slika o njima, nastojalo im se osporiti pravo ne samo na vladanje tim područjem, nego, u krajnjem slučaju, i pravo na življenje na njemu. Iz toga je bio očit stav javnosti banske Hrvatske prema Mađarima i njezina predodžba o azijskoj civilizaciji, koja je prvenstveno bila negativna. Potrebno je naglasiti da je takav stav posljedica neznanja, nepoznavanja azijske kulture i civilizacije, a temeljio se na spoznajama dobivenim iz učenja povijesti, koja je u hrvatskim zemljama još uvijek nosila značenje pričanja o prošlosti.⁴⁸ Ona nije imala znanstvene vrijednosti, a temeljila se na pričama o Hunima, Avarima, Mongolima i njihovu ratovanju, a ne na stvarnom znanju azijske kulture i civilizacije uopće.

Te teorije potkrijepljene su i novim spoznajama europskih znanstvenika iz raznih područja, posebice spoznajama iz biologije, antropologije, lingvistike i orijentalizma, pa je njihova uporaba dobila i legitimnu podlogu.

Javnost banske Hrvatske također je bila upoznata s teorijom o hunskom podrijetlu Mađara, pa ju je u propagandnom ratu 1848./49. iskoristila da bi osporila pravo Mađara da u političkom smislu postanu vodeći narod na području čitave Ugarske, i to kao jedini i apsolutni vladar.

Primitivan barbarski narod, kakvim su prikazivani Mađari, prema mišljenju javnosti banske Hrvatske, ne samo da nema pravo vladati, nego on jednostavno nije, s obzirom na stupanj razvoja na kojem se nalazi, za to sposoban. Na ljestvici razvoja ljudskoga društva Mađari su prema mišljenju javnosti banske Hrvatske dosegli drugi stupanj, barbarski: "Kako su Magjari, suplemenici Mongolah, duh ovoga vriemena shvatili, vidieti je iz toga, da narodom u Ugarskoj živućim, ne samo nisu ništa u obziru njihove narodnosti popustili, da pače su ih u tomu jošte više nego prie dušili, i utamničili sve, koji su počeli o svetih ovih pravih narodah govoriti. (...) Oni su dakle i dalje nakanili u duhu barbarskih vriemenah raditi i gospodariti nad narodi. Pogérdan je onaj jaram Magjarski za Slavene, i veoma škodljiv: pogérdan, jerbo proizlazi od suplemenikah Mongolskih, koji se pomažu i dérže našim umom, našom snagom, našimi silami, kano to čitava historia Ugarska i najnovia sviedoči (...)"⁴⁹ Nasuprot njima: "Hérvati (...) su već onda imali gradjansku i političku slobodu, kad su Magjari još na način nomadah živili po aziatskih pustarah, te tako o političkoj slobodi ni pojma imali nisu, a kamoli da su sačinjavali déržavu, koja tek onda nastoji, kad narod koi ukupno posieduje stanoviti dio zemlje, te stalno čuvajuć ju vérhovnu si vlast nad njom prisvoji."⁵⁰

⁴⁸ U hrvatskoj historiografiji izvorima je kritički prvi pristupao I. Lučić (1604.-1679.). No, M. Gross navodi da on nije u tome imao nasljednika pa su djela kasnijih historiografa, sve do druge polovice 19. st., nosila "pečat površne humanističke pripovijesti". Mirjana GROSS, *Suvremena historiografija: korijeni, postignuća, traganja*, Zagreb, 1996., 76.

⁴⁹ *SJ*, br. 3, 11. 8. 1848., 10.

⁵⁰ *SJ*, br. 8, 23. 8. 1848., 29.

Jedno od glavnih obilježja azijske civilizacije koje su Mađari naslijedili i koje im je neizbrisivo utisnuto u genetski kod jest azijska okrutnost, vidljiva kroz njihov način rješavanja političkih problema, a napose u njihovoj političkoj praksi ugnjetavanja nemađarskih naroda u Ugarskoj: "Mađari netaje porijeklo svoje hunske, oni netaje da su sinovi Attila, od kog su naslijedili pravo gnjesti ine narode, za koje su pravo sada na oružje ustali, (...)." ⁵¹ Zbog svog azijskog "genetskog koda" Mađari nemaju i ne mogu imati razvijene diplomatske sposobnosti, što je politička praksa koja pripada civiliziranim Europljanima pa i Slavenima, Hrvatima: "Der Ungarn (...) glaubte, daß Zwang das einzige Mittel wäre, durch welches die Ausbreitung seiner Sprache befördert werden könne, es ist dies noch ein Zug des Asiatismus, der überhaupt aus dem ungar. Blute noch nicht vollig entschwunden zu sein scheint." ⁵²

U hrvatskim novinama 1848./49. prevladavala je stereotipna slika Mađara kao azijskog plemena, koja je u sebi nosila isključivo negativne konotacije. Iako je *Slavenski jug* na svojim stranicama provodio najžešću propagandnu akciju protiv Mađara, ⁵³ ni ostale hrvatske novine nisu za njime zaostajale. Karakterizirajući Mađare u kontekstu azijske civilizacije pridavale su im se isključivo negativne karakteristike, a već je i riječ "azijski" u sebi nosila negativno značenje. Nazivalo ih se azijskim tiranskim gospodarom, koji u vladavini primjenjuje azijski despotizam, prozivalo ih se da ugnjetavaju ostale ugarske narode "mongolskim terorizmom", da su barbari azijski opojeni azijskim duhom, koji je zapravo feudalni duh, koji želi sve podjarmiti i svima gospodariti, bijesno pokoljenje azijsko, okrutnici azijski, azijsko prokleta pleme i sl. ⁵⁴ Optuživalo ih se da se ni nakon stoljeća života u Europi nisu uspjeli civilizirati: "Gazit će vas onaj, koi došavši u Europu kroz toliko stoljetjah ni dotle doterao nije, da mu je košulja tərbuh prerasla, koi i danas svomu najvećem dobročinitelju u mjesto zahvalnosti, koju bi mu dužan bio, barbarskim glasom barbariše: (...)." ⁵⁵ Još manje su, prema stavu javnosti banske Hrvatske, Mađari bili sposobni prihvatiti suvremene europske liberalne ideje, zapravo ih se optuživalo da upravo njihov azijski duh te ideje nastoji zatrti: "Pseudo-liberalna mađarsko-niemačka stranka u Austrii propade. Ideu jednakosti, slobode i bratinstva nisu štovali oni, koji pograbiše oružje u Beču 6. oktobra zato, da pomognu onome Aziatu, koi u krasnoj Panonii s viešali, kosami, batinami i ukradjenim mitom tørsio se je udušiti najveću onu ideu europejsku (...)" ⁵⁶

⁵¹ *SJ*, br. 42, 10. 11. 1848., 166.

⁵² "Mađar je mislio da je sila jedino sredstvo kojim bi mogao proširiti svoj jezik i to je još jedna azijska osobina, koja, čini se, još nije potpuno iščeznula iz mađarske krvi.", "Ungarn und die Gesamtmonarchie", *Agramer Zeitung* (dalje: *AZ*), br. 85, 1. 8. 1848., 391-392.

⁵³ T. MARKUS, *Slavenski Jug 1848.-1850. godine i hrvatski politički pokret*, 64.; V. ŠVOGER, "Slika Mađara u hrvatskom liberalnom tisku", 84.

⁵⁴ Vidi i: "Razmišljanja na bojištu. U Pešti 11. trav.", *N dhs*, br. 46, 17. 4. 1849., 18; *N dhs*, br. 80, 3. 7. 1849., 318.

⁵⁵ *N dhs*, br. 56, 3. 6. 1848., 226.

⁵⁶ *SJ*, br. 44, 15. 11. 1848., 173.

Najbolji primjer shvaćanja Mađara kao Azijata sa svim negativnim konotacijama koje je taj pojam nosio u sebi te sljedom toga i najbolji dokaz nepoznavanja azijske kulture/civilizacije te njezine stereotipizacije dao je urednik *Slavenskog juga* u komentaru na govor jednog zastupnika mađarskog parlamenta koji je Njemačku smatrao "(...) za luč civilizacije, a Ugarska prinadleži lučju ovom razsvietljivati iztok".⁵⁷ Tu je konstataciju urednik prokomentirao na sljedeći način: "Čoviek zaista nezna bili se većma divio tolikoj arrogancii ili gluposti Magjarah. Dakle vi koji niste kadri ni debelu onu tminu raztirati, koja vam krije pustare vaše, koji niste u stanju samo poniešto ublažiti azijski značaj prostog vašeg puka – vi ćete luč civilizacije nositi u prostrani iztok, vi ćete razsvietljati mračno obzorje orienta?"⁵⁸ Autor teksta retoričkim je pitanjima nastojao ironično naglasiti mađarsku nesposobnost, što je također bila jedna od karakteristika orijentalaca/Azijata. On se okomio i na mađarski jezik, koji je u javnosti banske Hrvatske 1848./49., a i prije, smatran najvećom opasnošću za hrvatski narod i njegova autonomna prava: "Vaš jezik bez snage i bez izvornosti, bez bogatstva i liepote, ima biti nosiocem izobraženosti europejske? Znete li da je jezik, kojim govorite, kinezki zid, dieleći vas od svih narodah, koji vas okružavaju, zid, kroz kojega zapadna civilizacia nikada nije mogla prodrieti, koi je obustavio trake izobraženosti europejske; pa jezikom ovim, koi niti imade duševne kakve potencie, niti ga itko izvan pustarah vaših razumie, hoćete vi da po zapadnom ukusu izobrazite tolike milione Slavjanah kojih narav nije majmunstvo, kojih je upravo najplemenitije opredieljene stvoriti novu kultura, ovaj narod hoćete Vi da civilizirate?"⁵⁹ U tom citatu skupljena su sva saznanja onovremene lingvistike i orijentalistike, od ideje da se orijentalni jezici, semitski, hamitski, dravidski i dr. nisu razvijali, nego su ostali na najnižem stupnju u razvoju jezika, pa su neki čak označeni i mrtvima,⁶⁰ do ideje da: "(...) ako se jezici međusobno razlikuju kako to lingvisti kažu, onda i korisnici jezika, njihovi umovi, njihove kulture, njihovi potencijali, pa i njihova tijela međusobno (se) na sličan način razlikuju."⁶¹ Tako je i mađarski jezik, u javnosti banske Hrvatske nazivan azijskim,⁶² bio još jedan dokaz mađarske inferiornosti u duhovnom, kulturnom i biološkom smislu, ali i glavna zapreka Mađarima da se civiliziraju i postanu dio europskog civilizacijskog kruga. Budući da je Azija bila oslikana kao divlja zemlja, i mađarski jezik je bio obilježen kao divljački, čime je automatski obezvrijeđen.

⁵⁷ Komentar je napisan ispod teksta u obliku bilješki, a napisao ga je jedan od urednika *Slavenskog juga*, Dragutin Kušlan ili Nikola Krestić.

⁵⁸ *SJ*, br. 3, 11. 8. 1848., 12.

⁵⁹ *SJ*, br. 3, 11. 8. 1848., 12.

⁶⁰ "(...) od ranoga devetnaestog stoljeća 'orijentalni jezici smatrali (se) istoznačnicom za 'semitske jezike'. (...) Tako su za Renana semitski jezici fenomen zaustavljenog razvoja u usporedbi sa zrelim jezicima i kulturama indoeuropske skupine, pa čak i s drugim orijentalnim jezicima semitskog korijena. (...) posvuda dokazuje kako su njegovi orijentalni jezici, semitski jezici, neorganski, zaustavljeni u razvoju posve okoštali, nesposobni za samoregeneraciju, drugim riječima, on dokazuje da semitski jezici nisu živi jezici, a prema tome ni Semiti nisu živa bića.", E. W. SAID, *Orijentalizam*, 99, 190.

⁶¹ E. W. SAID, *Orijentalizam*, 301.

⁶² Mađari "pod imenom slobode hoće da svakomu narinu silim svoj sladki i milozvučni azijski jezik.", *N dhs*, br. 42, 2. 5. 1848., 167; V. ŠVOGER, "Slika Mađara", 84.

Na tom temelju, kao što se mađarskom narodu osporavalo pravo da postane vodeći narod na području Ugarske, tako se i mađarskom jeziku odricalo pravo da postane diplomatskim, odnosno službenim jezikom u Ugarskoj. Autor na kraju ironično zaključuje: "Da je zvanje mongolskog plemena u razprostirati civilizaciju, tog još čuli nismo – nu pokušajte, možda će vam za rukom poći u laž natierati historiu."⁶³ Nove znanstvene spoznaje prihvatila je i historiografija i na taj način legalizirala upotrebu rasnih predrasuda u znanstveno-političkom kontekstu.

Mađarsko azijsko podrijetlo javnost banske Hrvatske iskoristila je i da pridobije simpatije europske javnosti. Tako je Imbro Ignjatijević Tkalac, obraćajući se europskoj javnosti, u svojoj brošuri "Croaten, Serben und Magyaren", optužio "Magyar oder Hunne" (Mađare ili Hune) da žele "ein neues Hunnenreich zu bilden, (...)" (izgraditi novo hunsko carstvo).⁶⁴ Time je Tkalac želio prvenstveno naglasiti pripadnost Hrvata i Srba Europi, a Mađara Aziji, odnosno potaknuti europsku javnost da, u skladu s njezinim novim znanstvenim spoznajama, sama stvori negativnu sliku o Mađarima kao divljacima, barbarima i ljudima koji nisu prihvatili suvremena politička načela te da Europa osudi mađarsku revoluciju i uskrati joj podršku.

Zahuktavanjem međusobnih odnosa i jačanjem napetosti javljaju se i pozivi na rat.⁶⁵ Kao propagandni materijal također je iskorišten "civilizacijski sukob" da bi se stvorila što veća napetost, ali i da bi se pridobila podrška domaće i strane javnosti: "(...) pa složno, na ovaj azijski skot, koi nije ni pojmio slobodu 19. vjeka (...) oni jošte u gustome mraku gnjusnog Egoizma čame!!!"⁶⁶ Civilizacijske razlike iskorištene su i pri karakterizaciji mađarskih vojnih snaga: "Magjari su kano svi azijskog koliena ljudi žestoki u pèrvoj navali, ali čvèrsti, i postojani nisu (...)"⁶⁷ One su posjedovale azijski okrutan način u obračunavanju s neprijateljem, ali ne i hrabrost: "In dem Moment, als die tapfern asiatischen Horden in schönster Flucht begriffen waren, um über Noth und Wasser auf ihren Boden zu kommen und sich ohne Widerstand zu leisten, zu retten beflissen waren: ließ ich mittelst Musketenkugel den asiatischen Muth noch besser spornen."⁶⁸ Mađarske vojne trupe često su nazivane "die asiatischen Horden" (azijatske horde), čime se opet željela naglasiti ne samo okrutnost

⁶³ SJ, br. 3, 11. 8. 1848., 12.

⁶⁴ Imbro Ignjatijević TKALAC, "Croaten, Serben und Magyaren, ihre Verhältnisse zu einander und zu Deutschland", *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 16, Zagreb, 1948., 35-46 (ovdje 43).

⁶⁵ O slici Mađara u hrvatskim novinama neposredno prije i tijekom rata vidi: T. MARKUS, *Hrvatski politički pokret*, 183-192; ISTI, "Korespondencija ban Jelačić – Bansko vijeće 1848.-1850. kao povijesni izvor", 30-32, 43; ISTI, *Slavenski Jug 1848.-1850. godine i hrvatski politički pokret*, 69-72, 74-76, 97-99, 138-142; V. ŠVOGER, "Slika Mađara", 85-87; ISTA, *Zagrebačko liberalno novinstvo 1848.-1852.*, 325-327; ISTA, "Prilog životopisu Gustava Dollhopfa", *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice*, Osijek, 2005., 23-32 (vidi str. 29-30); vidi i J. ŠIDAK, "Hrvatsko-mađarski odnosi", 200, 202, 207-247.

⁶⁶ *N dhs*, br. 44, 6. 5. 1848., 177.

⁶⁷ SJ, br. 29, 11. 10. 1848., 114.

⁶⁸ (U trenutku kada su hrabre azijatske horde počele bježati kako bi se pod svaku cijenu došle na svoj teritorij i bez otpora se spasili bijegom: puščanim sam mecima još jače potaknuo azijatsku hrabrost), "Kriegsschauplatz (Kroatisch-slavonischer)", *AZ*, br. 126, 4. 11. 1848., 563.

i divljaštvo mađarske vojske, nego i njezina neorganiziranost i nesuvremenost, što je zapravo posljedica mađarske zaostalosti u svakom pogledu.⁶⁹

4.3.2. Mađarsko-turska veza

U člancima koji su se bavili hrvatsko-mađarskom problematikom često se mogla naći i usporedba Mađara s Turcima. Turci su sve do zaoštavanja mađarsko-hrvatskih odnosa bili najveća opasnost i najveći neprijatelj hrvatskog, ali i mađarskog naroda.⁷⁰ Dotadašnja suradnja Mađara i Hrvata temeljila se, između ostalog, i na zajedničkoj borbi protiv Turaka. Za revolucije 1848./49., mađarsko azijsko podrijetlo povezano je s turskim azijskim podrijetlom i na toj sponi dalje se gradila slika o Mađarima. Usporedba Mađara s Turcima osobito se rabila kada se htjelo naglasiti koliko su Mađari necivilizirani i okrutni: "Da su Madjari oholi, suetni, siloviti i veliki zulumčari ko što su im i Turci bratja njihova po kèrvi i jeziku, (...)"⁷¹

Negativno etiketiranje Mađara poprimilo je takav razmjer da su Turci gledani u pozitivnijem svjetlu od njih: "Turčin je svetac prema Magjaru, (...). – Potomci ovi Baturanovi nisu ni dan danas zaboravili na prastaru svoju nečovječnost."⁷² Umanjivanje turskih zvjerstva iz prošlosti u usporedbi s onovremenim mađarskim zločinima bilo je logično s obzirom da je novonastala situacija određivala nov način vrednovanja pojedinih naroda, ali i zbog još jačeg isticanja Mađara kao neprijatelja od kojeg se treba obraniti i kojeg treba pokoriti: "Magjarski kèrvopije dadoše pod izlikom slobode vrédne ove Slovake pohvatati, te su s njimi onda okrutnie nego isti Turci postupali, tukli su ih i mučili. (...) Eto vam bratjo slavjanska slobode magjarske! Idite med Turke i gledajte da li oni ovako nečovèčno postupaju s priateljima sèrbsko-hèrvatske narodnosti. – Ako Europa ovo zove "slobodom", mi proti takovoj slobodi svečano protestujemo (...)"⁷³

Katkad se materijal, nekada rabljen kao optužbe protiv Turaka, jednostavno prepisao iz prošlosti i pripisao u tom trenutku Mađarima. Primjerice da su Mađari skloni oskrvnjivati katoličke i pravoslavne crkve i oltare, ubijati svećenike, što je nekada kao i tada šokiralo Europu, posebice jer je crkva imala veliku i važnu ulogu u njezinom društveno-političkom životu. Tkalac je tako optužio Mađare da "(...) serbischer Priester vom Altar zum Galgen schleppte, in die Kelche s. v. pisste, den Altar mit Pferdekoth bewarf", što pokazuje "wahrlich von nicht übermässiger Humanität (...)"⁷⁴

⁶⁹ Ipak, u novinama su se mogli pročitati i pozitivni komentari na račun mađarske vojske, posebice nakon što je kralj oktroirao ustav u ožujku 1849., a mađarska vojska postigla znatne vojne uspjehe. A. KOLAK, *O Mađarima i mađarskoj politici*, 91-92; usp. i T. MARKUS, *Slavenski Jug 1848.-1850. godine i hrvatski politički pokret*, 106; V. ŠVOGER, "Zagrebački opozicijski list *Südslawische Zeitung* o odjeku revolucionarnih previranja 1848.-1849. u Hrvatskoj i Vojvodini", *ČSP* 31 (1999.), br. 2, 239-260 (vidi str. 253-254); ISTA, *Zagrebačko liberalno novinstvo 1848.-1852.*, 303-304.

⁷⁰ O slici Turaka u hrvatskoj ranonovovjekovnoj književnosti vidi knjigu Davora DUKIĆA, *Sultanova djeca. Predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja*, Zadar, 2004.

⁷¹ "Oglas Kazimira Battyania na graničare Hèrvate i Slavonce", *SJ*, br. 35, 25. 10. 1848., 137.

⁷² *N dhs*, br. 128, 18. 11. 1848., 514.

⁷³ *N dhs*, br. 54, 30. 5. 1848., 220.

⁷⁴ (...) Srpske svećenike vukli su od oltara na vješala, mokrili su u kaleže, oltare su okaljali konjskim izmetom što ne pokazuje uistinu njihovu prkomjernu humanost., I. I. TKALAC, *n. dj.*, 42.

Optužbu o nehumanosti treba promatrati ne kao jedan od epiteta koji se neprestano pridavao Mađarima, nego prije svega u kontekstu Herderova ideje o humanosti kao najvišem cilju evolucije čovječanstva.⁷⁵ Ako se optužbe o nehumanosti Mađara stave u kontekst te ideje i u kontekst tada suvremenih političkih ideja, može se zaključiti da je javnost banske Hrvatske Mađare obilježavala kao narod koji se još uvijek nije duhovno odnosno kulturno razvio, posebice ne u skladu s europskom kulturom. Slijedom toga, Mađarima se ne smije dopustiti da preuzmu vodeći politički položaj u Ugarskoj, jer bi to i ostale nemađarske narode u Ugarskoj moglo vratiti na najprimitivniju kulturnu razinu, što nije predstavljalo opasnost samo za njih nego i za čitavu Europu, jer bi time i europska kultura mogla zapasti u određenu dekadenciju.

4.4. Slaveni-Hrvati kao dio europske civilizacije

Nasuprot takvim izrazito negativnim karakterizacijama Mađara, u hrvatskim novinama javljaju se potpuno suprotne konstatacije o Slavenima.⁷⁶ Pozitivnom slikom o braći Slavenima, ali i o samima sebi, još se jače isticala i onako loša slika o Mađarima pa su se, želeći prikazati "sebe" kao dobronamjerne, plemenite i civilizirane, često stavljali u kontrast s Mađarima:

"Magjari, pleme tursko, došavši u vrēme općeg preseljivanja narodah u Europu (...) nastaniše se u (...) Panonii; valjda ih je u zemlju ovu slavensku navabila miroljubivost i tihoća karpatskih Slavena (...)"⁷⁷ U tim stavovima jasno se može iščitati europocentrično stajalište od kojeg se polazilo i u javnosti banske Hrvatske jer je ona neprestano naglašavala svoje europske korijene: "Slovače! Na stan si me primio, nahranio si me, napojio si me zaodēo si me – pa gle, kako ti ja vratjam, za priateljstvo nepriateljstvo, za čovēčnost nečovēčnost, za uljudnost barbarstvo'. Gospodovat će u vami onaj, koi veli: 'Slavjane! ti si mene kao priatelj priatelja u kuću primio, a ja u oholosti magjarskoj tebi velim: bacit ću te u tamnicu tamnu, morit ću te i žedjom i gladom, dok ti se pleme nezatare ili dok se i ti kao i ja nepobarbariš nepomagjariš'. Gazit će vas Magjari, ali ne samo vas nego i potomke vaše, pa ni vapaj prama čovēčanstvu uzdić nećete smēt, (...)"⁷⁸

Vlastita vrijednost dokazivana je ne samo kvalitetama, nego i kvantitetom, tj. brojčanom prevlašću Slavena nad Mađarima: "(...) mi Slavjani ugarski, (...) smo i brojem i izobraženjem i ljubavju sloboda nad Mađjarima (...)"⁷⁹

⁷⁵ O Herderovu utjecaju na ilirce i njegovim idejama vidi: V. ŠVOGER, "Recepcija Herdera u hrvatsko-me narodnom preporodu na temelju *Danice ilirske*", ČSP 30 (1998), br. 3, 455-478; ISTA, *Zagrebačko liberalno novinstvo 1848.-1852.*, 295, 297.

⁷⁶ Usp. i V. ŠVOGER, "Obrisi hrvatskog liberalizma: Romuald Josip Kvaternik i list *Südslawische Zeitung* (1849.-1852.)", ČSP 30 (1998.), br. 2, 255-276 (napose 267/268). Autorica zaključuje: "Ta određena nekritičnost i glorifikacija Slavena nalazi se u funkciji obrane Slavena, u Monarhiji ugroženih napadima od strane vladajućih naroda, posebice Nijemaca i Mađara.", 268; ISTA, *Zagrebačko liberalno novinstvo 1848.-1852.*, 290-300.

⁷⁷ "Naša odnošenja", *Saborske novine*, br. 2, 7. 6. 1848., 5.

⁷⁸ *N dhs*, br. 56, 3. 6. 1848., 226.

⁷⁹ Isto, 119; potkraj 18. st. samo 29 % stanovnika Ugarske bili su Mađari. V. Jadranka GRBIĆ, *Identitet, jezik i razvoj. Istraživanje o povezanosti etniciteta i jezika na primjeru hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj*, Zagreb, 1994., 51.

No, problem se javio u zapadnoeuropskom poimanju pripadnosti slavenskih naroda europskom civilizacijskom krugu. Naime, slavenske narode Austrijskoga Carstva vezalo se uz istok i povezivalo s Rusima,⁸⁰ zbog njihova također slavenskoga podrijetla, a jer se ruski državni teritorij, kao i danas, većim dijelom nalazio u Aziji, i Slavene se karakteriziralo orijentalcima te su im pripisivane karakteristike koje su ih kao i ostale orijentalce omalovažavale i isključivale iz europskoga civilizacijskoga kruga. To se prvenstveno odnosilo na državno uređenje i način vladavine u Ruskom Carstvu, koji je zapadna Europa okarakterizirala kao zaostao i tiranski, pa se iz toga zaključivalo da su i Slaveni u Austrijskom Carstvu skloni takvu načinu državnog uređenja i vladavine. Javnost banske Hrvatske neprestano se ograđivala od takvih kvalifikacija, naglašavajući da ona ne goji ljubav prema vladarima i njihovim vladama nego prema narodu.⁸¹

Mađarska propaganda još je snažnije poticala stajališta koja slavenskim narodima nisu priznavala europsko liberalno obilježje, tj. stajališta da slavenski narodi nisu za ravnopravnost i slobodu drugih naroda Carstva, nego pristaju uz Rusiju, njezino državno uređenje i konzervativizam, posebice nakon što su Hrvati odlučili stati na stranu Dvora, a protiv Mađara.⁸²

Javnost banske Hrvatske taj fiktivni "civilizacijski sukob" nastojala je iskoristiti da bi dokazala svoju pripadnost europskoj civilizaciji te da bi tako dokazala da je njezina borba ispravna i opravdana, radi očuvanja hrvatske, ali i europske kulture. No, i mađarska propaganda nastojala je uvjeriti Europu da Mađari, unatoč svom azijskom podrijetlu, pripadaju europskoj civilizaciji, posebice u shvaćanju i prihvaćanju suvremenih liberalnih ideja, o čemu izvještava *Agramer Zeitung*: "(...) die ultramagyarisches Presse hat seit geraumer Zeit das Magyarenthum als das Hauptbollwerk der euro-

⁸⁰ O nastanku pojma Istočna Europa, njegovu značenju i promjenama toga značenja v. Tihomir CIPEK, "Povijest Istočne Europe: Kako je Sjever postao Istokom?", ČSP 32 (2000.), br. 1, 171-180.

⁸¹ Mađari su u propagandnom djelovanju prema domaćoj i prema stranoj javnosti ponajviše rabili upravo ove optužbe protiv Slavena. Na tom su temelju uspjeli i steći podršku europske javnosti. A. KOLAK, *O Mađarima i mađarskoj politici*, 66-73; T. MARKUS, "Saborske novine (6. VI.-29. VII. 1848.)", 479; ISTI, *Hrvatski politički pokret*, "Mađarska je javnost, s jedne strane, prikazivala hrvatski pokret kao djelo austrijske reakcije, a, s druge strane, suprotno tome, kao izraz 'panslavizma' i želje za priključenjem carističkoj Rusiji. (...) Veći dio javnog mnijenja i političkih listova u zemljama Zapadne i Srednje Europe smatrao je Mađare liberalima i borcima za slobodu, a Hrvate, kao i druge nemađarske narode u Transilvaniji, zaostalom pobornicima reakcije i austrijskog apsolutizma ili pak panrusizma.", 92; ISTI, *Slavenski Jug 1848.-1850. godine i hrvatski politički pokret*, 47; ISTI, *Zagrebački politički listovi 1848.-1850. godine. Izabrani članci*, Zagreb, 2005., 50; V. ŠVOGER, *Zagrebačko liberalno novinstvo 1848.-1852.*, 291, 297-298; ISTA, "Südslawische Zeitung – hrvatske novine na njemačkom jeziku", *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice*, Osijek, 2003., 356-357 (349-360).

⁸² Iako je u hrvatskoj javnosti bilo zastupano mišljenje "(...) preuređena Monarhija trebala bi, prema austroslavističkim zamislima, slavenskim narodima prema vani pružiti zaštitu od autokratske Rusije i velikonjemačkih tendencija, a iznutra od njemačke i mađarske prevlasti.", T. MARKUS, *Hrvatski politički pokret*, 206-207, 252-257; v. i ISTI, "Mađarski nacionalizam", 49; ISTI, "Hrvatski politički pokret 1848.-1849. godine", 24-25; ISTI, "Saborske novine", 481; ISTI, *Slavenski Jug 1848.-1850. godine i hrvatski politički pokret*, 65-66.

päischen Civilisation wider die orientalische – zunächst freilich russische – Barbarei darzustellen gesucht.“⁸³

Prema stavu javnosti banske Hrvatske i među Slavenima postojali su oni koji su “opojeni azijskim duhom“. Ta se karakteristika u banskoj Hrvatskoj vezala uz mađarone⁸⁴ pa su oni tijekom 1848./49. neprestano bili na udaru kritike u kontekstu podržavanja pripadnika azijske civilizacije, tj. Mađara. No, mađarone se također kritiziralo da su i sami poprimili karakteristike azijata.⁸⁵

Kao zaključak ovog rada možemo prihvatiti Saidovu konstataciju: “Treba istaknuti da je ta istina o distinktivnim razlikama među rasama, civilizacijama i jezicima temeljna i neiskorjenjiva (ili se pretvara da je takva). (...) ona je postavila stvarne granice između ljudskih bića prema kojima su se rase, nacije i civilizacije gradile (...)“;⁸⁶ a budući da je mađarsko azijsko podrijetlo bilo jedan od glavnih distinktivnih elemenata⁸⁷ u hrvatsko-mađarskim kulturnim vezama, ono je revolucionarne godine 1848./49. našlo važno mjesto na stranicama hrvatskoga političkog tiska. Ipak višestoljetni suživot Mađara i Hrvata utjecao je na to da na realnoj osnovi Mađari u javnosti banske Hrvatske budu prihvaćeni kao dio europske civilizacije. Mađarsko azijsko podrijetlo poslužilo je isključivo u propagandne svrhe u razdobljima velikih međusobnih napetosti.

⁸³ (... ultramađarski tisak želio je već dulje prikazati mađarizam kao glavnu utvrdu europske civilizacije nasuprot istočnjačkom – prije svega dakako ruskom – barbarstvu.), *AZ*, br. 113, 5. 10. 1848., 509.

⁸⁴ Više o položaju mađarona 1848./49. Vladimir KOŠČAK, “Mađaronska emigracija 1848.“, *Historijski zbornik*, br. 1-4, Zagreb, 1950., 39-124; T. MARKUS, “Korespodencija ban Jelačić – Bansko vijeće 1848.-1850.“, 38-40; ISTI, *Hrvatski politički pokret*, 327-330, 402-405.

⁸⁵ O slici mađarona u javnosti banske Hrvatske 1848.-49. vidi A. KOLAK, *O Mađarima i mađarskoj politici*, 94-120.; V. ŠVOGER, “Zagrebački opozicijski list *Südslawische Zeitung* o odjeku revolucionarnih previranja 1848.-1849. u Hrvatskoj i Vojvodini“, 247-252.

⁸⁶ E. W. SAID, *Orijentalizam*, 301.

⁸⁷ “Skup jedinstvenih i neponovljivih karakteristika koje ne posjeduje ni jedna druga grupa.“, Srđan VRCAN, “Znakovita zbrka oko etničkog“, *Kultura, etničnost, identitet* (ur. Jadranka Čačić-Kumpes), Zagreb, 1999., 15-39 (ovdje 22).

Between Europe and Asia: Croats and Hungarians in the 1848/9 propaganda war

Arijana Kolak

Croatian Institute of History

Opatička 10

10000 Zagreb

Republic of Croatia

Propaganda activities played an important role in the revolutionary events of 1848/49. Newspapers and other printed media stressed the differences between Hungarians and Croats (Slavs) and so helped affirm and shape stereotypes. The origin of these two peoples provided both the main source of and the building foundation for stereotypes. The nineteenth century saw the acceptance of theories proposing the Asiatic origin of Hungarians and the Hungarians' descent from Huns and Avars. These theories of origin implied a set of defined and mostly negative characteristics ascribed to Hungarians. By contrast, the theory of the Croats' Slavic origin from the Balkans peninsula purported to demonstrate the positively connoted affiliation of the Slavic peoples with the European civilization. Supporters of the National Party (*Narodna stranka*) in Banska Hrvatska communicated these oppositions in newspapers (*Narodne novine*, *Saborske novine*, *Slavenski jug*, *Südslawische Zeitung* i *Agramer Zeitung*), to acquire support of local as well as international public, which in turn meant the support for their political goals.

Keywords: Croatia, Hungary, national renewal, journalism, nineteenth century, propaganda